

Antun Radić o hrvatskom jeziku i jezikoslovcima svojea vremena

Franjić, Luka

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:323219>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2022-08-10**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet u Osijeku

Preddiplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti

Luka Franjić

Antun Radić o hrvatskom jeziku i jezikoslovcima svojega vremena

Završni rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Jadranka Mlikota

Osijek, 2020.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet u Osijeku

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Katedra za suvremeni hrvatski jezik

Preddiplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti

Luka Franjić

Antun Radić o hrvatskom jeziku i jezikoslovcima svojega vremena

Završni rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filologije, grana kroatistike

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Jadranka Mlikota

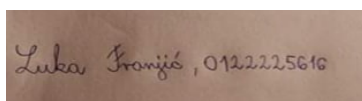
Osijek, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam rad *Antun Radić o hrvatskom jeziku i jezikoslovcima svojega vremena* samostalno napisao te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 20. kolovoza 2020.

Luka Franjić, 0122225616

Ime i prezime studenta, JMBAG

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. HRVATSKI JEZIK NA PRIJELAZU IZ 19. U 20. STOLJEĆE.....	2
3. ANTUN RADIĆ.....	5
3.1. Životopis.....	5
4. ANTUN RADIĆ O HRVATSKOM JEZIKU I JEZIKOSLOVCIMA SVOJEGA VREMENA.....	8
4.1. Radićeva kritika upućena Maretiću i njegovoj <i>Gramatici</i>	8
4.2. Osvrt na Brozov i Ivekovićev <i>Rječnik hrvatskoga jezika</i>	13
4.3. Hrvatski i mađarski jezik iz Radićeva motrišta.....	15
4.4. Radićevi dijalektološki pogledi.....	16
4.5. Radićeva grafija.....	18
5. ZAKLJUČAK.....	20
6. LITERATURA.....	21
7. PRILOZI.....	22

SAŽETAK

Iako je hrvatski jezik krajem 19. i početkom 20. stoljeća bio zanemaren i potiskivan, svoj doprinos dao mu je u svome kratkotrajnom filološkom djelovanju i Antun Radić. U ovome radu naglasak se stavlja na Radićeve kritike vezane uz hrvatski jezik i jezikoslovce jer su upravo one pouzdani dokaz da provedba jezične koncepcije hrvatskih vukovaca od samog početka nailazi i na neodobravanje dijela jezikoslovaca. Radićeva kratkotrajna kritička filološka djelatnost nerazdvojno je povezana s izlascima Maretićeve *Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (1899.) te Brozova i Ivekovićeve *Rječnika hrvatskoga jezika* (1901.). Pišući o Maretićevoj gramatici, Radić je privukao čitateljsku pozornost, ali jednako tako i otvorio čitav niz važnih pitanja koja će se nastaviti i duboko u 20. stoljeće u problematiziranju statusa književnoga jezika. Temeljni je zadatak rada istražiti Radićev odnos prema navedenim priručnicima, jezičnoj koncepciji hrvatskih vukovaca te shvaćanje jezika prvenstveno kao narodne svojine i identiteta, i u konačnici prikazati njegov doprinos kroatistici.

Ključne riječi: Antun Radić, hrvatski vukovci, Tomo Maretić, hrvatski književni jezik na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće

1. UVOD

U ovome završnome radu analizira se Radićev doprinos jezičnoj kroatistici te njegovu problematiziranju standardnojezičnoga pitanja. U drugom se poglavlju u kratkim crtama opisuje stanje hrvatskoga jezikakrajem 19. i početkom 20. stoljeća, s naglaskom na jezične prilike i filološke škole koje u tadašnje vrijeme supostoje i djeluju na hrvatskome području, zagrebačka škola i škola hrvatskih vukovaca. U idućem poglavlju prikazane su Radićeve kritike upućene jeziku i jezikoslovcima svoga vremena, a posebno se izdvaja njegova kritika normativnih djela koja pripadaju vukovskoj jezičnoj koncepciji. U proučavani korpus uključene su dvije opsežne kritike upućene Maretićevoj *Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*¹ te članak koji je naslovljen prema Maretićevoj *Gramatici*, osvrt na Ivekovićev i Brozov *Rječnik hrvatskoga jezika*, članak *Četvrto hrvatsko narječje?* te članak pod naslovom *Hrvatski i magjarski jezik*.

U gotovo svim tekstovima Radić kritizira „novu struju“, dakle hrvatske vukovce, propitujući i kritizirajući njihovu jezičnu koncepciju. Najveća zamjerka upućena je Maretićevoj *Gramatici* ponajprije zato što joj u naslovu, smatra Radić, neprimjereno stoji „književnog“ jer se tim činom ignorira čitava hrvatska književnost. Uz pitanje književnoga jezika otvaraju se i pitanja poput statusu torlačkoga govora koji Maretić uvrštava među četiri glavna govora „hrvatskoga ili srpskoga jezika“, zatim pitanje potpune dijalekatske jedinstvenosti standardnoga jezika te pitanje shvaćanja jezika koji je za Radića, kako se vidi u članku *Hrvatski i magjarski jezik*, odraz narodne svojine i identiteta. Također, opisan je Radićev odnos prema vukovskoj pravopisnoj praksi. Na temelju građe obuhvaćene ovim istraživanjem radom se u konačnici nastoji prikazati Radićev ukupan doprinos kroatistici krajem 19. i početkom 20. stoljeća.

¹Dalje u radu naslov kratim u *Gramatika*.

2. HRVATSKI JEZIK NA PRIJELAZU IZ 19. U 20. STOLJEĆE

Nekoliko je postavki koje nikako ne bi smjele biti zanemarene kada je riječ o hrvatskome jeziku na prijelazu s 19. u 20. stoljeće, aonda i kada je riječ o standardizaciji hrvatskoga jezika u tom razdoblju. Jedna od tih postavki svakako jest ta da je u posljednjem desetljeću 19. stoljeća zaživjela ideja o svojevrsnoj restandardizaciji hrvatskog standardnog jezika (usp. Brozović, 1985: 9), a druga je da treba imati na umu povijesno-politički kontekst, odnosno da standardizacija hrvatskoga jezika implicira suodnos jezika i vladajuće državne politike (Badurina, 2010: 69).

Također, hrvatsko je jezikoslovlje stiglo na prag 80-ih godina 19. stoljeća bez pravoga odgovora na dva velika i važna pitanja. Prvo, ističe Samardžija (2004: 141), ujedno i važnije, pitanje bilo je pitanje o koncepciji hrvatskoga standardnoga jezika dok je drugo pitanje bilo usmjereno na koncepciju hrvatskoga pravopisa. Valja naglasiti kako su se prilike u posljednjim dvama desetljećima 19. stoljeća počele mijenjati u korist vukovaca koji su postupno počeli preuzimati položaje s kojih su mogli slobodno djelovati u korist vlastitih ideja.

Jezično stanje 19. stoljeća na području Hrvatske karakteriziraju pojava i sukob između dviju filoloških škola: zagrebačke filološke škole i škole hrvatskih vukovaca. Zagrebačka filološka škola razvila se iz ilirizma u drugoj polovici 19. stoljeća prihvaćanjem štokavštine – one koja je, dakako, nadrasla mjesne štokavske govore – za temelj književnoga jezika. Upravo je ta razlika vidljiva na primjeru tadašnjih gramatika:

„Temeljna je razlika između zagrebačkih i vukovskih gramatika u tom što zagrebački slovniciari normiraju književni jezik svjesni da je književni jezik iznad mjesnih govora i dijalekata i da ga ne treba ondje tražiti – njihovo je načelo: ‘Piši kao što dobri pisci pišu’ jer pri normiranju polaze od pisane hrvatske književnoumjetničke i književnojezične tradicije; hrvatski vukovci normiraju književni jezik oslanjajući se na konkretan živi govor i njihovo je načelo – ‘Govori kao što dobri štokavci govore’ jer pri normiranju polaze od usmenoga štokavskoga izričaja.“ (Ham, 2006: 69).

Zagrebačka škola nastavlja jezičnu djelatnost svojih prethodnika braneći štokavsku jezičnu stilizaciju koja čini osnovicu književnoga jezika. Nadalje, sva tri narječja smatrana su dijelovima

hrvatskoga jezika, što je bitno obilježje zagrebačke filološke škole, a ujedno i oprečno shvaćanjima hrvatskih vukovaca.

Hrvatski vukovci polaze pri normiranju jezika od usmenoštokavskog govora te se ne oslanjaju na hrvatski književni jezik, već samo na dijalektnu građu, točnije na novoštokavski ijekavski dijalekt koji je u svojim djelima zapisao Vuk Stefanović Karadžić. Kada je riječ o pitanju koncepcije hrvatskoga pravopisa, zagrebačka škola jasno zagovara morfološki koncipiran pravopis, a Samardžija (2004: 141) dodatno naglašava da: „Zapravo bi bilo ispravnije govoriti o tradicionalnome hrvatskom pravopisu s morfonološkim načelom u osnovi.“ Nasuprot navedenom shvaćanju pravopisa vukovci se pokazuju kao dosljedni fonetičari, odnosno zagovornici fonološkog pravopisa.

Branka Tafra (2012: 403) ustvrdit će, govoreći o obilježjima hrvatske gramatičke norme do kraja 19. stoljeća, kako supostoje dva književnojezična modela gramatika. Prvi onaj s prijelaza stoljeća u kojemu se kodificiraju samo novoštokavski oblici, pravopis je fonološki, a gramatički se opis svodi na popis oblika. U drugom modelu preteže morfonološko pravopisno načelo te se razlikuje književni jezik od narodnoga, a književni jezik kao dijalektnu osnovu ima novoštokavsku jezgru oko koje je membrana propusna na međudijalektne utjecaje.

Valja istaknuti kako su se jezične prilike u zadnjim desetljećima 19. stoljeća naglo počele mijenjati u korist vukovaca koji su postupno počeli preuzimati položaje s kojih su mogli slobodno djelovati u korist vlastitih ideja. Zadnja su desetljeća 19. Stoljeća u jezičnoj kroatistici obilježena dominacijom standardnojezične koncepcije hrvatskih vukovaca. Marko Samardžija (2006: 9) ističe da:

„Od godine 1883. i dolaska na vlast unionista s Karolyem Khuen-Hedervaryjem (1849. – 1918.) na čelu hrvatski su vukovci na svim važnijim mjestima s kojih se moglo usmjeravati normiranje hrvatskoga jezika i na nj izravno utjecati: u Akademiji, u politici, na sveučilištu, dijelom i u Matici hrvatskoj. Objavljivanje gimnazijskih udžbenika Mirka Divkovića (1843. – 1924.), koncepcijski oslonjenih na djela Đure Daničića (1825. – 1882.), osnutak Katedre za hrvatski ili srpski jezik i književnost (1875.) na Zagrebačkom sveučilištu i izbor Armina Pavića (1844. – 1914.) za prvoga profesora na toj katedri, potom izbor Tome Maretića (1854. – 1939.) za profesora slavenske filologije.(...)“.

Pogledom na onodobni sociopolitički kontekst vidljiva je prevaga u korist vukovaca. U Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji događa se nekoliko burnih događaja u kojima je važno mjesto zauzelo pitanje o ravnopravnosti hrvatskoga jezika i narodnosti. Samardžija (2004: 143) naglašava kako će upravo posljedica spomenutih burnih događaja, među kojima se najviše ističu protumađarska demonstracija, uništavanje grbova i paljenje mađarske zastave, u kolovozu 1883. biti postavljanje novoga režima koji će djelovati prema naputcima ugarske vlade. Samardžija primjećuje povezanost Khuena-Hedervaryja s nekolicinom vukovskih filologa:

„Kao iznimno vješt političar Khuen-Hedervary uspješno je i brzo unionističkoj politici osigurao dominantno mjesto uz slamanje hrvatskoga nacionalnog otpora i paraliziranje rada hrvatskih nacionalnih stranaka, ponajprije najopasnije – Stranke prava. Među onima što su pristupili Khuenovoj stranci i tako podržali njegovu unionističku orijentaciju bilo je istaknutih filologa vukovaca (npr. A. Pavić, T. Maretić), ali i s vukovskim filozofima povezanih intelektualaca. (...) Upravo u tome okrilju, kao njegovi nesumnjivi miljenici, hrvatski će vukovci tijekom dvaju desetljeća ostvariti ono što je nazvano ‘zaokretom u hrvatskome književnome jeziku’.“ (Samardžija, 2004: 143).

Pobjeda vukovske standardnojezične koncepcije bila je neupitna ponajprije zahvaljujući zauzetosti važnijih kulturnih i zakonodavnih mjesta s kojih se lagano dalo usmjeravati normiranje hrvatskoga jezika. Pobjedom vukovske koncepcije dolazi do „jezičnog zaokreta“.² Neke od ključnih točaka bile su: rad na *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU* pod uredništvom Petra Budmanija, objavljivanje fonološki koncipirana *Hrvatskog pravopisa* (1892.) Ivana Broza, niza filoloških i purističkih radova,³ te izlaženje Maretićeve *Gramatike* (1899.) – sve su to prinosi koji su izrazito doprinijeli učvršćenju vukovske jezične koncepcije u hrvatski jezik (Samardžija, 2006: 10).

Početak druge polovice 19. stoljeća Jagić će ustvrditi kako Književni dogovor iz 1850., a na kojeg su se pozivali i njegovi završni provoditelji Daničić, Broz i Maretić, nije bio strogo samo pravopisni i jezični problem, već je bio problem najuže povezan s nacionalnom mišlju povezivanja Hrvata i Srba u ijekavskom književnom jeziku. Jonke (1964: 215) će istaknuti kako

²Točnije zaokret obuhvaća devedesete godine 19. stoljeća i prvo desetljeće 20. stoljeća (Brozović, 1985: 9–10).

³To su radovi Ivana Broza (*Filologičke sitnice* i *Filologijske sitnice*) i Tome Maretića (*Filologičko iverje*).

je ponajprije zbog toga jasna vukovska borbenost i nepopustljivost, koja dakako nije samo pravopisni problem, te zaključuje kako je problem pisanja jata tijekom 19. stoljeća završio u pravcu povezivanja dvaju jezičnih izraza:

„Od one ilirske općenitosti on se unatoč nekim ekspluzivnim pokušajima, koje je mimoišao, završio u pravcu povezivanja hrvatskog i srpskog ijekavskog jezičnog izraza, čime je potpomogao i ostvarenje velikog nacionalnog zadatka: približavanje i povezivanje hrvatske i srpske književnosti i zajednice uopće.“

Hrvatski je jezik krajem 19. i početkom 20. stoljeća djelovanjem hrvatskih vukovaca, koji su potpomognuti i političkim djelovanjem ponajviše unionista, odmaknut od razvojne okomice koju je tijekom 19. stoljeća njegovala zagrebačka filološka škola. Također, donesene odluke koje su se odnosile na hrvatski jezik bile su usko povezane s politikom te promicanjem shvaćanja da su Hrvati i Srbi jedan narod, što je još jasnije potvrdilo kako dolazi do raskida s dotadašnjom hrvatskom jezičnom tradicijom.

3. ANTUN RADIĆ

3.1. Životopis

Antun Radić rođen je u posavskom selu Trebarjevu Desnom kraj Siska 11. lipnja 1868., a preminuo je u Zagrebu 10. veljače 1919. Bio je istaknuti političar, etnograf, urednik, poliglot, prevoditelj i publicist (Perić, 2002: 15).

Marko Samardžija jasno napominje kako hrvatski leksikoni i enciklopedije uz ime Antuna Radića ističu ponajprije Radićevu književničku, publicističku i prevoditeljsku djelatnost, svakako uz zaslugu začetnika hrvatske etnologije te suosnivača Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS), ali i to kako inače vrlo opsežna literatura o djelatnostima braće Radić oskudijeva bibliografskim podacima i argumentima kojima bi se istaknula vrijednost Radićeva prinosa hrvatskoj filologiji (Samardžija, 2001: 347).

Osnovnu školu pohađao je u Martinskoj Vesi kod Siska, a gimnaziju u Zagrebu. Studirao je slavistiku i klasičnu filologiju na fakultetima u Zagrebu i Beču. Doktorirao je u Zagrebu 1892. temom *O nekim eshatološkim motivima u hrvatskoj književnosti*. Isprva je radio kao gimnazijski profesor hrvatskoga jezika u Osijeku, Požegi, Varaždinu i Zagrebu. Zbog političkih razloga nije mogao postati sveučilišni profesor te 1897. napušta prosvjetu te se posvećuje književnom i publicističkom radu. S mišlju da obrazuje i prosvjeđuje hrvatsko seljaštvo 1899. godine pokrenuo je *Dom. List hrvatskome seljaku za razgovor i nauk*, koji je ujedno i prvi hrvatski časopis namijenjen seljaštvu. Radio je i kao urednik Akademijina *Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena* (1897. – 1901.). Njegove teorijsko-metodološke zamisli i koncepcije iznesene u djelu *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* učinile su ga utemeljiteljem hrvatske etnologije kao samostalne znanosti. Budući da je poznavao nekoliko stranih jezika, započeo je i s prevoditeljskim radom prevodeći ponajviše djela iz ruske književnosti. Objavljuje književno-povijesne studije o hrvatskoj i ruskoj književnosti te književne kritike (<https://www.matica.hr/knjige/autor/444/>).

Nakon odlaska Antuna Kostrenčića preuzima dužnost tajnika u Matici hrvatskoj koju obnaša sve do 1909. godine. Godine 1902. nakon jezikoslovnog spora nastalog u povodu objavljivanja Maretićeve *Gramatike* Radić napušta suradnju s JAZU. Nasuprot Maretićevom potvrđivanju kako postoji „hrvatski ili srpski jezik“ stoji Radić koji je takvo postojanje zorno nijekao dokazujući kako postoji samo hrvatski književni jezik koji se piše na štokavskom, kajkavskom i čakavskom narječju (<https://www.matica.hr/knjige/autor/444/>). Unatoč činjenici da može upasti u ozbiljne probleme, Radić se nije zaustavljao u svojim kritikama te baš zbog toga ne

treba nimalo čuditi spoznaja kako se Radićeva ocjena upućena Maretićevoj *Gramatici* smatra jednom od najargumentiranijih kritika koja je upućena hrvatskim vukovcima.

Nadalje, imao je zapaženu ulogu u osnivanju stranke i u oblikovanju njezina programa te upravo na taj način potvrđuje i svoju političku djelatnost. Na potrebu i mogućnost osnivanja političke stranke, koja bi u svojim redovima okupljala seljake, odnosno „taj najbrojniji dio hrvatskoga naroda“, prvi je, zajedno sa svojim bratom Stjepanom, ukazao svojim člankom *Hrvatska seljačka sloga* (tiskanom u 5. broju njegova *Doma* 1902. godine) (Perić, 2002: 181).

Osnatak HPSS-a, kojemu je Antun Radić mnogo doprinio, bio je samo politički start. Glavni poslovi u organiziranju stranke tek su predstojali. Brošura programa stranke, kojoj je cilj demokratizacija politike, poslana je svim poznatijim pretplatnicima listova *Hrvatska misao*, *Hrvatski narod* i *Hrvatske novine*. Antun je Radić u početku član Privremenog glavnog odbora stranke s kojima često odlazi u veća mjesta i sela kako bi informirao o potrebi da se stranka što bolje organizira. Nekoliko godina poslije njegova politička aktivnost pokazala se isplativom, 1910. godine izabran je u Hrvatski sabor u kojemu se zalaže za reformu lokalne uprave i školstva (Perić, 2002: 201–202).

Brojne krize u međunarodnim odnosima uoči samog početka Prvog svjetskog rata donijele su velike egzistencijalne probleme velikom broju stanovništva, pa tako i Antunu, koji u to vrijeme nije primao nikakvu plaću jer se nije nalazio u državnoj ili nekakvoj stalnoj službi. Stoga se Radić 1914. godine odlučio reaktivirati u državnoj službi te je podnio molbu vladinu Odsjeku za bogoštovlje i nastavu u kojoj je obrazložio razlog svoje potrebe. Međutim, vladin Odsjek bio je tome nesklon. Nakon nekoliko godina, točnije 1917. kada se sastalo Carevinsko vijeće u Beču, Radić je odlučio ponovno napisati zamolbu da bude primljen u državnu službu kao srednjoškolski profesor. Spomenuta je molba, napokon, povoljno riješena. Ubrzo je dobio posao u zagrebačkoj gornjogradskoj gimnaziji gdje je radio do svoje smrti. Antun je Radić preminuo iznenadno od srčane kapi u svojoj 51. godini života (Perić, 2002: 279).

4. ANTUN RADIĆ O HRVATSKOM JEZIKU I JEZIKOSLOVCIMA SVOJEGA VREMENA

Važno je istaknuti da su ključna djela pri normiranju svakoga jezika: pravopis, gramatika i rječnik. Vukovci dva od triju navedenih normativnih priručnika objavljuju već na isteku 19. stoljeća, a treći na samome početku 20. stoljeća. A ti su priručnici, redom: *Hrvatski pravopis* Ivana Broza (1892.), *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* Tomislava Maretića (1899.) i *Rječnik hrvatskoga jezika* Franje Ivekovića i Ivana Broza (1901.).

Antun je Radić među prvim onodobnim kritičarima koji se ističu neslaganjem, odnosno suprotstavljanjem vukovskoj jezičnoj koncepciji. Iz njegova opusa izdvajaju se dvije opsežne kritike pod naslovom *Hrvatski književni jezik*,⁴ a upućene su Maretićevoj *Gramatici*, članak koji nosi identičan naslov kao i Maretićeva *Gramatika*,⁵ zatim članak *Četvrto hrvatsko narječje?*⁶ u kojemu Radić sarkastično progovara o četvrtom narječju koje Maretić spominje u svojoj *Gramatici*, zatim osvrt na Ivekovićev i Brozov *Rječnik hrvatskoga jezika*⁷ te članak pod naslovom *Hrvatski i magjarski jezik*⁸ koji je pravi pokazatelj kako bi se trebalo odnositi prema vlastitom književnom jeziku.

4.1. Radićeva kritika upućena Maretiću i njegovoj *Gramatici*

U ovome potpoglavlju obuhvaćeni su Radićevi članci koji se izravno odnose na hrvatski književni jezik, a napisani su u obliku bilješki. Upravo se iz bilješki daje iščitati Radićev odnos i stav prema spomenutoj gramatici, ali i prema, kako on kaže, „novoj struji“ u hrvatskome jezikoslovlju.

Pišući puno stoljeće nakon objavljivanja *Gramatike* Tome Maretića, najopsežnije i nedvojbeno jedne od najvažnijih gramatika do kraja 19. stoljeća, Samardžija (2004: 125) navodi neka njezina ključna obilježja i zasluge u kontekstu Hrvatske gramatikografske tradicije. Prvenstveno se primjećuju nastavljanja na nastojanja onih prethodnika koji su zagovarali (novo)štokavsku (i)jekavsku osnovicu hrvatskoga jezičnoga standarda, uz neznatne

⁴Prvi članak, kojemu je naslov *Hrvatski književni jezik*, prvi je put objavljen u časopisu *Vienac*, 1899., a drugi članak, koji nosi isti naslov, objavljen je u *Glasi Matice Hrvatske*, 1907.

⁵Članak je prvi put objavljen u časopisu *Obzor*, 1899.

⁶Članak je prvi put objavljen u časopisu *Vienac*, 1899.

⁷Članak je prvi put objavljen u časopisu *Obzor*, 1901.

⁸Članak je prvi put objavljen u časopisu *Dom*, 1907.

međudijalektne utjecaje, te s druge strane odlučan odmak od drugačijih koncepcija gramatičke norme hrvatskoga jezika, ponajprije one konkurentne zagrebačke filološke škole. U nastavku ćemo lako primijetiti kako Radićev stav glede standardiziranja jezika odgovara i prati onu koncepciju gramatičke norme hrvatskoga jezika za koju se zalagala zagrebačka filološka škola te sasvim jasno, a što će biti razvidno u nastavku rada, upućuje kritike vukovcima i njihovom pristupu jeziku.

Maretićeva *Gramatika* najopsežnija je hrvatska gramatika s kraja 19. stoljeća (Samardžija, 2004: 123). *Gramatika* je plod napornog jezičnog istraživanja i proučavanja koje se ponajviše zasnivalo na samostalnom radu, a njezino je značenje neusporedivo s ostalim gramatikama koje su dotada bile izdane. Ona je ujedno trajno potvrdila novoštokavsku osnovicu standardnoga jezika, a nastala je prema naredbi Kraljevske zemaljske vlade i Odjela za bogoštovlje i nastavu (Ham, 2006: 154).

Primarna zadaća bila joj je u pravom smislu riječi kodificirati standardnojezičnu koncepciju za koju su se, na tako gorljiv način, zalagali hrvatski vukovci. Vukovska koncepcija najviše dolazi do izražaja u jezičnome korpusu na kojemu se temelji, a temelji se na djelima Vuka Stefanovića Karadžića te „(...) narodne umotvorine, što ih je na svijet izdao Vuk poznatom svojom vještinom, u kojoj ga nitko nije dostigao (...)“ (Maretić, 1899: I–II).

Antun je Radić napisao i objavio dvije opsežne kritike upućene Maretićevoj *Gramatici* pod naslovom *Hrvatski književni jezik*, ali i članak jednako naslovljen kao i Maretićeva *Gramatika* u kojemu se iznosi prvi komentar na netom objavljeno Maretićevo djelo. U navedenim su kritikama prigovori upućeni Maretiću i njegovoj *Gramatici*, međutim izrečeni su različitim tonom i opsegom. Dok je prva ocjena pod naslovom *Hrvatski književni jezik* sadržajno i tematski bogatija, druga je sustavnija i preglednija. Radić u ocjenama malo pozornosti posvećuje unutarnjem ustroju Maretićeve *Gramatike*, a znatno se više bavi nekim načelnim pitanjima. U prvome redu Radić se bavi pitanjem korpusa na kojemu je djelo građeno. Nadalje, postavlja se pitanje odnosa prema hrvatskoj jezičnoj prošlosti, ali ono što Radić, možda i najviše, zamjera Maretiću jest neprimjereno veličanje Karadžića i njegova djela. U tom veličanju ide se toliko daleko da se Vuka uspoređuje s

Ciceronom,⁹ pritom misleći na ogromne Ciceronove zasluge za razvoj latinskoga jezika i stila. Maretić (1899: I–II) navodi:

„(...) Vuk Stefanović Karadžić do danas je prvi naš pisac, što se tiče pravilna i dobra jezika, da je on za književni naš jezik ono, što je Ciceron bio i jest za književni latinski jezik. Buduću da o Vuku i ja ovo mislim, za to je trebalo, da iz njegovijeh dijela saberem što potpuniju građu za ovu moju knjigu. (...)“

Radić navodi primjer kako bi neki stranac koji slabo zna o hrvatskome jeziku upravo po tom veličanju i slavljenju Vuka Karadžića mogao zaključiti „(...) da se hrvatski književni jezik ne samo počinje s Vukom Karadžićem, nego da mu je Vuk jedini izvor i pravilo (...)“ te da bi mogao pomisliti i to „(...) da hrvatskoga književnoga jezika prije Vuka nije bilo, a kad nije bilo književnoga jezika, nije bilo ni književnika, ni književnosti (...)“(Radić, 1899[1937]: 8).¹⁰

U svojoj kritici zamjera Maretiću i vukovcima to što među Hrvatima „šire lažnu nauku“ da je Karadžić „(...) početnik i jedini izvor pravilna današnjega književnoga jezika (...)“ (Radić, 1899[1937]: 11). Toj nauci kao dokaz stoji Maretićeva *Gramatika* u kojoj, tvrdi Radić, nema niti riječi o četiristoljetnom životu hrvatskoga književnoga jezika. U suprotnosti toj „lažnoj nauci“ pak stoji istina, a istina je, nastavlja Radić, da Hrvati nemaju književni jezik, ni od jučer, ni od prekjučer, već od razdoblja renesanse i djelovanja najznačajnijih književnika spomenutog razdoblja. S tim u vezi Radić zamjera i to što se u njoj ne vidi niti jedan hrvatski književnik, pa zbog toga rigorozno naglašava kako „(...) vidi se samo Vuk, kojemu svaka čast, no kojega nemamo pravo ubrajati među hrvatske književnike.“ (Radić, 1899[1937]: 16). *Gramatika* koja je građena na djelima jednoga govora i pisca nikako ne može biti gramatika „književnoga“ jezika. Radić jasno tvrdi da ona kao takva može jedino biti „gramatikom Vukova jezika“ (Radić, 1899[1937]: 17).

Radić kritizira Maretića i zbog toga što piše o hrvatskom književnom jeziku zanemarujući ono što je bilo i prije i poslije Vuka, a to su hrvatske knjige i hrvatski književnici. Radiću je takva situacija doista čudna jer mu nije poznat primjer takva pisanja gramatike ni u kojoj drugoj kulturnoj književnosti. Zatim ističe:

⁹Misli se da Vuk ima jednaku zaslugu za hrvatski i srpski književni jezik, kao što ima Ciceron za latinski jezik.

¹⁰Iz *Sabranih djela* uz pojedine Radićeve članke i osvrtu navodit će se godina njihovih izdanja s obzirom na njihovo prvo objavljivanje, a u uglatoj će se zagradi bilježiti godina objavljivanja *Sabranih djela* iz kojih se članci i preuzimaju.

„Samo se po sebi razumije, da književni jezik nije i ne može biti drugo, nego onaj jezik, kojim se pišu knjige, kojim je napisana književnost, kojim pišu književnici. Kako je jasno ovo, tako je jasno i to: da pisac gramatike književnoga kojega jezika nema druge zadaće, nego da proučava taj književni jezik i da po njem gradi pravila.“ (Radić, 1899[1937]: 37).

U nastavku piše da hrvatski pisci odavno teško podnose filološki jaram koji im se nameće čime se ujedno i referira na filološke povijesne probleme te progovara o pojavi „nove struje“.¹¹

Vrlo je jasno da Maretić u svojoj gramatici za uzora jezične pravilnosti uzima upravo Vuka. Međutim, Radić uočava kako je Maretić ponekad prisiljen ispravljati neupitnog uzora, Vuka. Na ispravljanje uzora Maretić je prisiljen, prema Radiću, iz dvaju razloga. Prvi je uzrokovan potpunim zanemarivanjem dotadašnje hrvatske jezične prošlosti koja bi mu svakako olakšala prosudbe je li nešto u jeziku pravilno ili nije. Drugi razlog ispravljanja uzora vezan je uz „središnje narječje“ koje nije na cijelome prostoru identično. Radić je upravo time zamijetio važnu razliku između gramatike jezika i gramatike korpusa koja se, s druge strane, Maretiću učinila nevažnom ili ju jednostavno nije zamijetio. U tom pogledu Maretićeva gramatika predstavlja gramatiku korpusa, a nikako ne gramatiku jezika.¹² Nasuprot Maretićevu shvaćanju Radić potpuno izjednačava hrvatski književni jezik s jezikom hrvatske književnosti:

„(...) hrvatski književni jezik nije i ne može biti drugo, nego jezik hrvatske književnosti, jezik hrvatskih književnika od četiri stotine godina unatrag, pa do danas. Tko tu književnost i te književnike ignoruje, a piše kakovu gramatiku taj ne piše i ne može pisati gramatike hrvatskoga književnoga jezika. (...)“ (Radić, 1899[1937]: 34).

Pri donošenju suda o Maretićevu zanemarivanju čitave hrvatske književnosti Antun se Radić referira na Ivana Mažuranića. Ono što je Radiću od posebne važnosti jest Mažuranićeva preporuka da se nikada ne zanemaruje pribiranje jezičnih dragocjenosti iz svih narječja. Osobito mu je zasmetalo mišljenje da jedan pjesnik poput Ivana Mažuranića ne može ispravno suditi o hrvatskom književnom jeziku. S druge strane Maretiću također zamjera na zatajenju neupitne istine: da je hrvatski književni jezik star te da je jedan od najstarijih književnih jezika u Europi. Radić u članku piše:

¹¹Misli se na hrvatske vukovce.

¹²Nikako ne gramatiku *hrvatskoga* jezika.

„Velim: zatajio, jer gospdr. M. govori o književnom hrvatskom jeziku, o njegovu osnovu, o njegovoj normi, a spominje jedinoga Vuka, i gdješto Daničića, - a nijednoga drugoga hrvatskoga književnika (...) Iz ovoga se postupka jasno vidi, da on pristaje uz one, koji kažu, da Hrvati do Vuka ili nijesu imali književnoga jezika, ili da su književni svoj jezik zamijenili drugim.“ (Radić, 1899[1937]: 52).

Radić u nastavku konstatira da je nazivu gramatike, koja želi biti gramatikom hrvatskoga književnoga jezika, dodatak „ili srpskoga“ potpuno nepotreban. Jasno je vidljiv Radićev stav po pitanju hrvatskoga i srpskoga književnoga jezika kada iznosi sarkastičan komentar da bi Maretićeva *Gramatika* bila odlična jedino onda kada u samome naslovu ne bi imala odrednicu „hrvatskoga književnoga jezika“. Ovako je ona netočna i pogrešna.

Radić u *Gramatici* uviđa i nejasnoće načela kojima se vodi Maretić, Maretić u *Pristupu*¹³ navodi: „(...) Načelo je njegovo bilo: u književni jezik ide ono, što je običnije ili što je pravilnije. (...)“ (Maretić, 1899: 5). Naime, svaka gramatika trebala bi imati postavljena jasna načela kojima se vodi i provodi te ona upravo time pojačava svoju dosljednost. Radić ukazuje na to da Maretićevoj *Gramatici* manjka dosljednosti, odnosno da ona tu dimenziju ne provodi dovoljno jasno kako bi trebala. Za primjere uzima oblik *djevojka*, a ne *đevojka*, zato što je to pravilnije. No, s druge strane prihvaća i normira *jelenima* (a ne: *jelenom*, *jelenih*, itd.) zato što je to običnije. U navedenim primjerima jasno je vidljiva Maretićeva nedosljednost koja je, prema Radiću, uzrokovana potpunim zanemarivanjem hrvatske jezične prošlosti koja bi mu u ovom slučaju izrazito olakšala procjenu. Tu nedosljednost Radić jednostavno nije mogao ne vidjeti i ne kritizirati.

Antun Radić kritizira u svojoj ocjeni također i osnovnu značajku jezičnog savjetništva vukovskoga tipa, jezični purizam – tzv. štokavski purizam. Hrvatski su vukovci sasvim u skladu sa svojom jezičnom standardizacijskom koncepcijom nastojali provoditi kriterij pripadanja/nepripadanja određenog izraza novoštokavskom dijalektu. Riječ je o zalaganju da se iz književnoga jezika ukloni sve ono što se ne potvrđuje u *čistom* i *uzornom* jeziku (usp. Katičić, 1986: 68). Radić upućuje jasnu kritiku vukovskom purizmu, osobito Maretićevu učenju da je slobodno uzimati u književni jezik samo one kajkavske riječi za koje književni jezik nema dobrih

¹³Maretićeva *Gramatika* obuhvaća sljedeća poglavlja: *Pristup*, *Glasove*, *Oblike*, *Tvorbu riječi*, *Sintaksu* i *Stilistiku*.

zamjena. Radić smatra kako vukovska škola ide predaleko kada dopušta da sve ono što je živo u „središnjem narječju“ ulazi u književni jezik. Postavlja vukovcima pitanje: „Kakav bi bio naš književni jezik da se naši književnici stanu služiti riječima, što ih je g.dr.M. pobrao u Vukovim djelima i prepisao u svoju gramatiku (*čkola, pladne mj. podne, pluća* kao fem. i dr.)!“ (Radić, 1901[1937]: 49). Radićev je stav o osnovici književnoga jezika jasan i neupitno u suprotnosti spram vukovske koncepcije: „(...) Ako su svi hrvatski dijalekti *jedan* jezik, onda imadu i zajedničke njeke, *jedne* njeke zakone, po kojima su jedno: ovi zakoni, svim dijalektima zajednički, - to je osnov književnomu jeziku, a to je jedino, što je *samotvorno*, što ne smije biti samovoljno. (...)“ (Radić, 1901[1937]: 49).

Iz navedene je ocjene Maretićeve *Gramatike* razvidno da ju je Radić temeljio upravo na onim pojedinostima koje i ukazuju na vukovsku književnojezičnu koncepciju koja je ugrađena u normativni propis. Zagovarajući jednočlano (a ne dvočlano) ime gramatike kojoj je predmet opisa hrvatski jezik te osporavajući izvor na kojem je temeljen normativni propis u njoj (jezik Vuka Stefanovića Karadžića), Radić je u spomenutoj ocjeni branio tronarječnost književnoga jezika i višestoljetnu književnojezičnu praksu koja je u *Gramatici* zanemarena. Radić je navedenom kritikom Maretićeve *Gramatike* krajem 19. stoljeća ostao na zasadama zagrebačke filološke škole.

4.2. Osvrt na Brozov i Ivekovićev *Rječnik hrvatskoga jezika*

Vlastito zanimanje za jezik i jezikoslovlje Radić je očitovao i u drugim radovima. U svome osvrtu na *Rječnik hrvatskog jezika*¹⁴ Radić se divi Ivekoviću koji se rada na rječniku prihvatio u sedmome desetljeću svoga života te blagonaklono potiče čitatelje *Vienca* na čitanje *Rječnika* jer će na taj način „uzljubiti svoj jezik“ (Radić, 1907[1937]: 60).

Rječnik je Franje Ivekovića i Ivana Broza prvo normativno djelo objelodanjeno u 20. stoljeću. S jedne strane ističe se njegova izrazita leksikografska vrijednost koja u tom trenutku nije mogla ostati nezamijećenom, a s druge strane upućivani su prigovori, osobito korpusu na kojemu je temeljen, a njega čine Karadžićeva i Daničićeva djela (Badurina, 2010: 73).

¹⁴Franjo Iveković i Ivan Broz: *Rječnik hrvatskoga jezika*. Skupili i obradili Dr. F. Iveković i Dr. Ivan Broz. Štamparija Karla Albrechta (Jos. Wittasek). Zagreb, 1901. Dalje u radu naslov kratim u *Rječnik*.

Jasno je vidljivo kako je Radićev osvrt na vukovski utemeljen Brozov i Ivekovićev *Rječnik* izrečen s puno manje kritičkoga i raspravljačkoga žara. Samardžija (2001: 350) će istaknuti da se Radićeva ocjena *Rječniku* doima oprečna onoj koju je dao Maretićevoj *Gramatici*, a on se prikazuje nedosljednim u kritikama upućenim vukovskoj jezičnoj koncepciji.

Međutim, čitajući članak dobiva se dojam kako Radić postupno smiruje svoje oduševljenje. Prvi dio članka obilježavaju brojni navodi iz Brozova i Ivekovićeve *Predgovora* u *Rječniku* iz kojih je „na lijep način“ razložen čitav postupak nastajanja samoga djela. Radić u prvom dijelu iznosi velike pohvalne komentare ističući kako upravo navedeni Brozov i Ivekovićev *Rječnik* potvrđuje kako je hrvatska književnost na štokavskom govoru napokon dobila vlastiti rječnik. Nadalje, ističe kako se prije to nije moglo reći iz dvaju razloga. Prvi razlog je što Vukov *Srpski rječnik* nije rječnik književnoga jezika, a drugi je razlog što su se njime služili samo filolozi zbog toga što je bio napisan ćirilicom.

Radić navodi brojne rječničke natuknice iz *Rječnika*, a zatim iznosi svoj komentar iz kojeg se lako može povjerovati u to kako je upravo Ivekovićev umni rad utjecao na blagonaklonu Radićevu kritiku. Radić (1901[1937]: 62) navodi:

„Izpisao sam dosta iz predgovora, neka čitaoci po riečima samoga pisca vide, što je ovaj Rječnik i kako je obradjen, - koliko se to može vidjeti po riečima. No ono glavno, pravi umni rad – to se po ovim riečima ne vidi.“

Među brojnim pohvalama koje Radić iznosi, a koju simbolički naziva „sitnicom“, i ona je koja se odnosi na Ivekovićev odabir pisanja grafema *gj*. Iveković navodi: „Za Vukovo *h* pišem složeno slovo *gj*, koje je istorijsko,... i koje najbolje odgovara sistemi našega sadašnjega pravopisa...“ (navedeno prema Radić, 1901[1937]: 62).

Nadalje, Radić iskazuje nezadovoljstvo svojedobnim pravopisom ističući kako se griješi u pisanju grafema kojim se bilježi fonem *đ*. Još mu je više zbunjujuća odluka kojom se dopušta, odnosno zapovijeda pisanje kod vlastitih imena složeno *gj* umjesto *đ*, nego i to što treba pisati istu riječ kad znači mjesto, primjerice *Gjurgjic*, a kad znači cvijet *đurđic*. Takvo pravopisno rješenje za Radića neprihvatljivo je nedopustivo: „To je prava nevolja i sramota..., koja bi se mogla ukloniti, kad bi kr. zemaljska vlada u školama ukinula ono ni za kakve zasluge križem odlikovano *đ*.“ (Radić (1901[1937]: 62).

Uz sve brojne pohvale Radić najviše zamjera Ivekoviću to što pretjerano poseže za piscima istočnih i južnih krajeva: „(...) previše, mislim, držimo do jezika iztočnih i južnih pisaca, i zato nam je jezik u ovom Rječniku bez svih onih rieči, koje žive na zapadu. A to je šteta, velika šteta.(...)” (Radić, 1901[1937]: 64). Iako se na prvi pogled čini kako Radić samo hvali Brozovo i Ivekovićevo djelo, ipak se vidi da mu upućuje i vrlo ozbiljnu zamjerku zbog toga što ne poseže u jednakoj mjeri za piscima iz ostalih krajeva jer na taj način rječnik postaje osiromašen i neprimjeren jezičnome kontekstu.

Usporedi li se Radićeva ocjena Brozova i Ivekovićeva *Rječnika* s njegovom ocjenom Maretićeve *Gramatike* doista se može zaključiti da je znatno blaža. Premda i *Rječnik* učvršćuje vukovsku književnojezičnu koncepciju gotovo na isti način kao i Maretićeva *Gramatika*, Radićevo divljenje Ivekoviću ipak zasjenjuje kritiku njegovu djelu. U tom kontekstu Samardžijina (2001: 350) tvrdnja o Radićevoj nedosljednosti u kritikama upućenima vukovskoj jezičnoj koncepciji može se smatrati posve opravdanom.

4.3. Hrvatski i mađarski jezik iz Radićeva motrišta

Antun Radić autorom je i članka *Hrvatski i mađarski jezik*¹⁵ kojemu je povod bilo nametanje mađarskoga jezika u željeznice na prostoru Hrvatske. Radić u članku usporedno odgovara na dva pitanja: što je i kakav je hrvatski jezik te što je i kakav je mađarski jezik. Za hrvatski jezik ne štedi pohvale: „(...) hrvatski jezik - to je onaj jezik, kojim je pred 850 godina, (...) u kamen klesao svoje zapovijedi i odredbe jedan vladar, jedan kralj. (...) Ta to je jezik po celom svijetu proslavljenoga Marulića (...)” te „(...) koji ima takvu častnu prošlost, kojim govore mnogi narodi. (...)” (Radić, 1907[1938]: 96).

Odgovarajući usporedno na pitanja o hrvatskom i mađarskom jeziku, Radić posve opravdano brani čast i postojanost jednoga jezika spram drzovitosti drugoga. U ovom slučaju drzovitost je uzrokovana time što se mađarski jezik pokušava nametnuti u javne institucije na području Hrvatske, stoga Radić na tu mađarsku drzovitost pokušava odgovoriti opisujući

¹⁵Antun, Radić: *Hrvatski i mađarski jezik*. – Dom, I., br. 33., Zagreb, 1907. Pretisnuto u *Sabranim djelima*. Knjiga X. Zagreb, 1938.

usporedno dva suprotstavljena književna jezika. Radić zamjera to što Hrvati u svojoj domovini gube pravo na „proslavljeni jezik naših djedova i pradjedova“ nametanjem tuđega jezika – mađarskoga. Na retorički postavljeno pitanje zašto bi hrvatski jezik trebao pokleknuti pred mađarskim Radić kritički ističe:

„Zašto? Zato, što ga možda danas više nema, - dok mi još svi i danas govorimo tim istim, proslavljenim i poštovanim jezikom naših djedova i pradjedova? Ili zato možda, što nije poznat dalje od Zagreba i Siska, - dok mi svi znamo, da se našim jezikom govori i po cijeloj Bosni i Hercegovini, preko Drine u Srbiji, pače i preko Drave i Dunava u Ugarskoj?“ (Radić, 1907[1938]: 96).

Usporedno s opisom hrvatskoga jezika donosi se i opis mađarskoga jezika. Za njega Radić tvrdi da je to jezik azijski i mongolski koji nikako nije dorastao jednome slavenskome jeziku. Zaključuje: „(...) A što je magjarski jezik bio u starini, najbolje se vidi po tom, što je rođeni Hrvat, Nikola Zrinski, izpjevao prvo magjarsko djelo, koje nješto vrijedi. (...)“ te „(...) Hrvat je učio Magjare, kako im je poštivati njihov jezik, - a za hvalu ga sada Hrvatim nameću! (...)“ (Radić, 1907[1938]: 97).

Ono ključno što se ističe u ovome članku jest Radićev odnos prema jeziku koji za njega nije samo puko sredstvo komunikacije i prenošenja poruka, jezik je za njega riznica prošlosti naroda, pojednostavljeno jezik je narodna svojina i identitet.

4.4. Radićevi dijalektološki pogledi

Još jedan pouzdani dokaz koji potvrđuje kako je Radić zaista pravovremeno popratio izlazak Maretićeve *Gramatike* svakako je članak *Četrto hrvatsko narječje?* U navedenom članku propituje se opravdanost Maretićeve podjele glavnih govora u „hrvatskome ili srpskom književnom jeziku“ koju donosi u svojoj *Gramatici*. Tomo Maretić razlikuje četiri glavna govora, a to su: štokavski, čakavski, kajkavski i torlački. Radić se jasno suprotstavlja Maretiću i njegovoj podjeli glavnih govora pišući kako je upravo on prvi filolog koji torlačkome govoru pridaje status glavnoga govora. U nastavku pokušava elaborirati i dokazati kako nije opravdano dodijeliti

torlačkom govoru status kakav imaju štokavski, kajkavski i čakavski govor. Radić napominje sljedeće:

„Ja mislim, da nijesam jedini, koji sam i za samu tu riječ *torlački* i *Torlak* saznao prvom iz ove Gramatike; a kako nijesam znao za tu riječ, tako nijesam znao ni to, da se njom označuje jedan od glavnih govora hrvatskoga ili srpskoga jezika, pače nijesam znao, da itko od poznavalaca hrvatskoga jezika znade za kaki četvrti glavni govor hrvatskoga jezika. Da ima i četvrti glavni govor (uz štokavski, čakavski i kajkavski) i da je taj četvrti govor *torlački*, - to prvi eto naučag.prof.dr. T. Maretić.“ (Radić, 1899[1937]: 25).

Radić naglašava kako torlački govor ne pripada „hrvatskome ili srpskom“ jeziku te ga na osnovi fleksije glagola i imenica, koja je bitna oznaka indoeuropskih jezika, uspoređuje s bugarskim jezikom. Nadalje, u svome objašnjenju navodi dva razloga za koje smatra da pokazuju kako nije opravdano torlački govor držati jednim od glavnih govora. Prvi razlog, smatra Radić (1899[1937]: 29) , je što torlački govor „nije nikada imao umjetne književnosti“, a važnost književnosti objašnjava govoreći kako je ona „posljedica unutarnje snage naroda ili plemena, koje ju stvara.“ Drugi je razlog problem u imenovanju zbog toga što se, smatra Radić, naziv torlački nikako ne uklapa među „naša tri narječja“ koja su svoje nazive dobila prema vlastitim jezičnim osobinama, odnosno prema identičnom kriteriju.

Nakon čitanja lako se razaznaje i zaključuje kako je Radićeva misao iznesena u članku potpuna suprotnost misli Tomislava Maretića koju je iznio u svojoj *Gramatici*. Nepostojanje torlačke „umjetne književnosti“ te neprikladnost naziva *torlački* koji nije analogan spram naših glavnih triju narječja, smatra Radić, potpuno eliminira torlački, odnosno sprječava uvrštavanje među naša tri glavna narječja.

4.5. Radićeva grafija

*Hrvatski pravopis*¹⁶ Ivana Broza koncepcijski je zasnovan pretežito na fonološkom načelu, čime se udaljio od pravopisne prakse 19. stoljeća. Tradicijska pravopisna praksa bila je zasnovana na morfonološkom/korijenskom pisanju, koju su promovirali ilirci, a zatim pripadnici zagrebačke filološke škole (Badurina, 2010: 73).

Pogledamo li pozornije na koji način piše Antun Radić u odabranim člancima, vidjet ćemo sasvim jasno kako ne piše fonološkim pravopisom koji propisuju hrvatski vukovci. Radić u člancima bilježi grafeme koji se ne pronalaze u Maretićevu popisu grafema u *Gramatici*¹⁷ te ignorirajući fonološki pravopis, a naglašavajući morfonološki, slijedi pravopisnu tradiciju:

„(...) – taj eto jezik hoće Magjari da iztisnu iz našega doma, a da nam nametnu svoj, magjarski!“ (Radić, 1907[1938]: 96)

„Na drugoj krajnjoj medji vladanja našega jezika (...)“ (Radić, 1899[1937]: 27)

„Gotovo mi je teško i spominjati, da je g. dr. M. upotrebio svoju gramatiku (Radić, 1899[1937]: 22)

„U našim književnim časopisima ne samo da nema razprava ni bilježaka o jeziku, nego se ni naši književni kritici već ne osvrću na to, kakvim je jezikom pisano koje djelo.“ (Radić, 1907[1937]: 53)

„Tako je odprilike govorio pok. Broz (...) no Vukova je škola pobiedila.“ (Radić, 1907[1937]: 57)

„U naše dane, kad je naš sviet vičan gledati mnogo neplodne trke i vike, vriedno je posebice iztaknuti veličinu tihoga ovoga posla.“ (Radić, 1901[1937]: 65)

¹⁶*Hrvatski pravopis* Ivana Broza izašao je 18. listopada 1892. godine. To je prvi suvremeni hrvatski pravopisni priručnik što potvrđuje koncepcije brojnih kasnijih pravopisa kod kojih je nasljedovanje Brozova načela očito izrazito (Samardžija, 2001: 102).

¹⁷Maretić (1899: 9) u *Gramatici* izdvađa sljedeće: „Hrvatski ili srpski književni jezik ima 31 glas, od kojih jedan nema svog znaka ni u latinskoj ni u ćirilovskoj azbuci. Ostalih 30 bilježi se u latinskoj azbuci (po redu iste azbuke) ovako: a, b, c, č, ć, d, dž, đ, e, f, g, h, i, j, k, l, lj, m, n, nj, o, p, r, s, š, t, u, v, z, ž.“

Iz navedenih je primjera razvidno da Radić usuprot Brozovu *Hrvatskome pravopisu* za fonem [ʒ] bilježi dvoslov *gj* (*Magjari, magjarski i medji*), ne jednoslov *đ*, čime sloveno slijedi zagrebačku školu.¹⁸

Radić odraz jata u dugim slogovima bilježikao *ie*, a u kratkim kao *je*. Upravo takav način bilježenja odraza jata obilježje jezagrebačke filološke škole (usp. Veber, 1876: 6), a Radić ju i početkom 20. stoljeća normativno i pravopisno slijedi u svojim člancima.

¹⁸Usp. Veberovu (1876: 21) napomenu o dvoslovima *dj* i *gj*: „2. *dj* i *gj* jednako se izgovaraju, ali *gj* se piše samo u tuđih riečih, gdje je izvorno *g*; n.p. (*Georgius*), *Magjar* (*Magyar*).“

5. ZAKLJUČAK

Antun je Radić hrvatski jezikoslovac koji jasno, svjesno i kritički progovara o vukovskoj jezičnoj koncepciji odbijajući tvrdnju da pristaje uz nauk po kojemu je Karadžić jedini izvor i pravilo hrvatskoga književnoga jezika. Također, Radić ponajprije u izabranim člancima kritički propituje kodifikatorske učinke hrvatskih vukovaca, a upravo to će se propitivanje pokazati jednim od važnijih u hrvatskome jezikoslovlju tijekom gotovo cijelog 20. stoljeća. U izabranim člancima Radić jasno pokazuje kako je gorljivi protivnik vukovskom pristupu jeziku, koji zanemaruje čitavu hrvatsku književnost, smatrajući da upravo hrvatski književni jezik ne može biti ništa drugo nego jezik hrvatske književnosti. Za cjelokupan njegov rad i doprinos jezikoslovlju važno je, a što je jasno u radu dokazano, kako je bio nastavljatelj zagrebačke filološke škole, ali i jedan od onih koji je prije svega branio tradiciju hrvatskog književnoga jezika. Branio je tronarječnost književnoga jezika i višestoljetnu književnojezičnu praksu koja je u *Gramatici* zanemarena. Zagovarao je i u pisanju potvrđivao svoju opredijeljenost morfonološkom pravopisu te na taj način još jednom dokazao kako ostaje na zasadama zagrebačke filološke škole. Zaključno, Radićeve kritike, osobito one upućene Maretiću i njegovoj *Gramatici*, dokazuju da hrvatska jezikoslovna javnost nije samo mirno prihvatila vukovska rješenja, nego baš suprotno, ona je ta koja je obnovila potrebu kritičkoga pristupa propitivanju i branjenju književnoga jezika koja će ostati prisutna sve do današnjih dana.

6. LITERATURA

1. Badurina, Lada. 2010. Standardizacijski procesi u 20. stoljeću: *Povijest hrvatskoga jezika - Književne prakse sedamdesetih*, ur. Mićanović, Krešimir. Zagrebačka slavistička škola. Zagreb.
2. Brozović, Dalibor. 1985. *Jezična i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*. Jezik. 33. br.1. Zagreb.
3. Ham, Sanda. 2006. *Povijest hrvatskih gramatika*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.
4. Jonke, Ljudevit. 1964. *Književni jezik u teoriji i praksi*. Nakladni zavod Znanje. Zagreb.
5. Katičić, Radoslav. 1986. *Novi jezikoslovni ogledi*. Školska knjiga. Zagreb.
6. Maretić, Tomislav. 1899. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. štampa i naklada knjižare L.Hartmana. Zagreb.
7. Perić, Ivo. 2002. *Antun Radić: 1868.-1919*. Dom i svijet. Zagreb.
8. Radić, Antun. 1907. *Hrvatski i magjarski jezik*. u: *Dom*. I. br. 33. Zagreb. Pretisnuto u *Sabranim djelima*. 1938. Knjiga X. Zagreb.
9. Radić, Antun. 1937. *Sabrana djela*. Knjiga XV. *O hrvatskom književnom jeziku*. Seljačka sloga. Zagreb.
10. Samardžija, Marko (pr.). 2001. Antun Radić, u: *Jezikoslovne rasprave i članci*. Biblioteka Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb.
11. Samardžija, Marko. 2006. Hrvatski jezik od početka XX. stoljeća do god. 1945., u: *Hrvatski jezik u XX. stoljeću* zbornik radova, ur. Marko Samardžija i Ivo Pranjković. Matica hrvatska. Zagreb.
12. Tafra, Branka. 2012. Obilježja hrvatske gramatičke norme do kraja 19. stoljeća, u: *Prinosi povijesti hrvatskoga jezikoslovlja*. Biblioteka CROATICUM. Zagreb.
13. Veber, Adolfo. 1876. *Slovnica Hrvatska za srednja učilišta napisao Adolfo Veber kanonik zagrebački*. Kr. sveučilišna knjižnica. Zagreb.

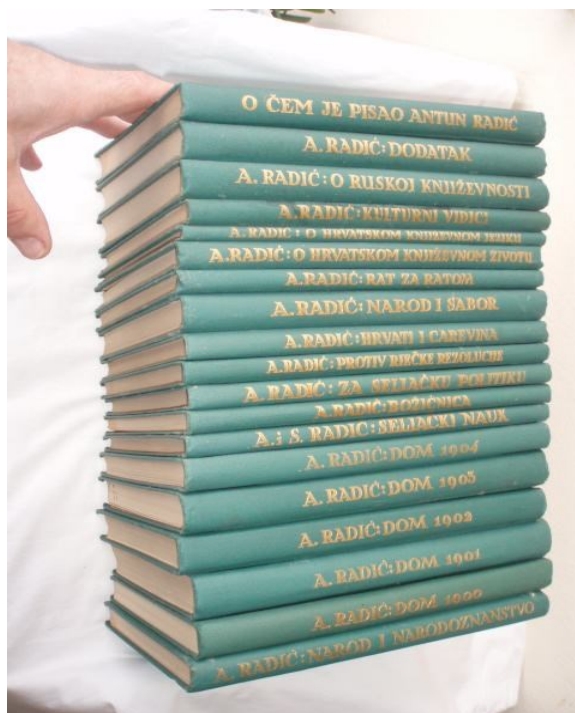
Internetski izvori

1. <https://www.matica.hr/knjige/autor/444/> (pristupljeno 11.7.2020.)

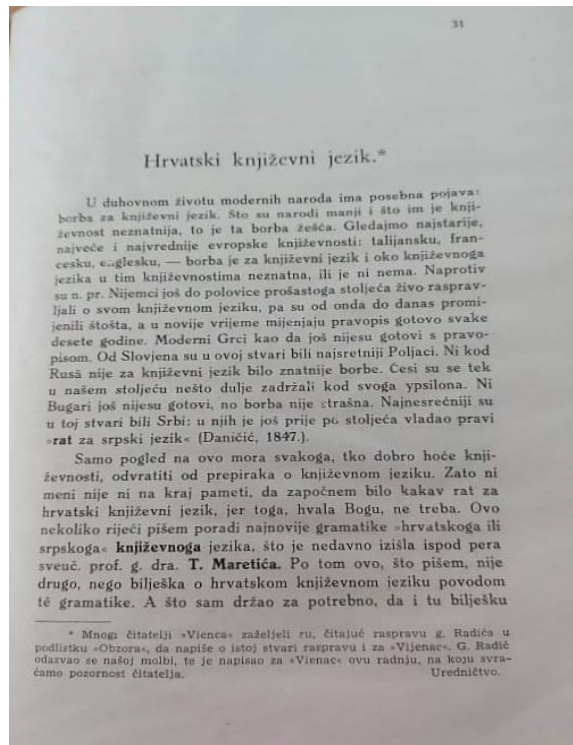
7. PRILOZI

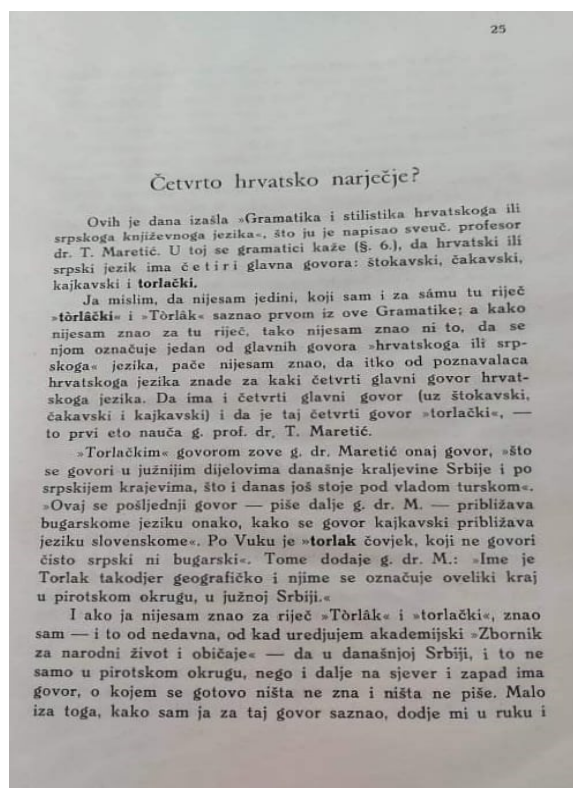
Slika 1. Antun Radić (Trebarjevo Desno kraj Siska, 11. lipnja 1868. – Zagreb, 10. veljače 1919.)

Slika 2. Radićeva *Sabrana djela* (I–XIX)

Slika 3. Početna stranica članka *Hrvatski književni jezik* (*Sabrana djela*, XV.)

Slika 4. Početna stranica članka *Četvrto hrvatsko narječje?* (*Sabrana djela*, XV.)